

Dalmatinski kašteli

Vukojević, Toni

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:264613>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Toni Vukojević

DALMATINSKI KAŠTELI

Završni rad

Pula, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

TONI VUKOJEVIĆ

DALMATINSKI KAŠTELI

ZAVRŠNI RAD

JMBAG: 0140009360, izvanredni student

STUDIJSKI SMJER: preddiplomski jednopredmetni studij povijesti

PREDMET: Uvod u hrvatski novi vijek

MENTOR: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, rujan 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ
ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Toni Vukojević, kandidat za prvostupnika Povijesti, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli 19. kolovoza 2019.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Toni Vukojević, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Dalmatinski kašteli“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 19. kolovoza 2019.

Sadržaj:

UVOD	1
1 OSMANSKA OPASNOST	3
2 POLOŽAJ I PROSTOR DALMACIJE KROZ POVIJEST	4
3 KLIS.....	6
4 TVRDALJ PETRA HEKTOROVIĆA U STAROM GRADU NA HVARU	8
5 STONSKE UTVRDE	10
6 TVRĐAVA SV. NIKOLE	12
7 TVRĐAVA GRAD.....	14
8 UTVRDA KLIČEVICA	16
9 KNINSKA TVRĐAVA	18
9.1 Gornji grad (Kaštel Knin).....	19
9.2 Garišta (Srednji grad)	20
9.3 Kaštel Lab (Bandijera).....	20
9.4 Postaja Belveder	20
9.5 Donji grad.....	21
10 KAŠTELA.....	23
10.1. Kaštel Sućurac	24
10.2. Kaštel Gomilica.....	25
10.3. Kaštel Kambelovac	25
10.4. Kaštel Lukšić	27
10.5. Kaštel Stari.....	28
10.6. Kaštel Novi	29
10.7. Kaštel Štafilić.....	29
ZAKLJUČAK	31
LITERATURA.....	32
POPIS SLIKA	33
SAŽETAK.....	34
SUMMARY	35

UVOD

Hrvatska je zemlja koja ima jednu od najstarijih povijesti u ovom dijelu Europe, pa i šire. Zemlja koja je kroz stoljeća prolazila kroz razne ratove i iskušenja dala nam je veliku i zanimljivu vojnu, kulturnu i drugu povijest te je ostavila mnogo dokaza o tome. Upravo iz tog razloga proizašao je interes da u ovom radu bude obuhvaćena vrlo značajna nekolicina od brojnih dalmatinskih kaštela koji su činili jednu od glavnih uloga obrane raznih dalmatinskih mjesta od neprijatelja, prvenstveno Osmanlija i Mlečana. Zanimljivost samih kaštela ili utvrda je u tome što je veliki broj njih koliko-toliko očuvan i služi nam za istraživanja te sa sobom donosi razne povijesne priče i dan danas ima veliko značenje za kulturno-povijesno-turističko nasljeđe.

Objekti koji su služili kroz povijest za obranu od neprijatelja danas su pretvoreni u razne kulturne ustanove, a nekolicina njih zaštićena je kao kulturno dobro. Isto tako važno je napomenuti kako su se u tim kaštelima nalazile i jako poznate hrvatske plemićke obitelji koje su ih gradile ili otkupljivale za svoje potrebe, a za taj dio hrvatske povijesti bili su iznimno važni u samoj opstojnosti Hrvatske, tj. Dalmacije. Veći broj kaštela gradio bi se na terenu, gdje bi se ljudi mogli lakše obraniti od neprijatelja, te gdje se mogla obavljati trgovina, tj. na raskrižjima morskih i kopnenih putova.

Njihova funkcija za vrijeme gradnje bila je prvenstveno obrambena te su kao takvi morali biti izgrađeni od čvrstog materijala, kako bi ljudima dali osjećaj sigurnosti, a neprijatelju stvorili velike probleme u osvajanju. Dalmacija kao regija te kašteli kao centar moći gradova, kao i plemićke obitelji daju pregršt zanimljivih povijesnih priča, od kojih će se samo neke spomenuti u ovom radu. Budući da postoji veliki broj sačuvanih, ali i uništenih kaštela, teško je obuhvatiti sve i o svakome nešto ukratko napisati, no ovaj rad se osvrće na određene kaštele, tj. utvrde koji su možda poznatije od drugih i koje možda imaju zanimljivije priče.

U ovom radu prvenstveno će biti govora o značenju kaštela za ljude u doba kada su se oni njima koristili, o plemićkim obiteljima koje su bile vlasnici kaštela te o vojnim borbama gdje su kašteli ispunili svoj puni potencijal, kao i uprave koje su kroz hrvatsku povijest preuzimale vladavinu nad Dalmacijom i nad svim gradovima i narodom koji se tamo nalazio, što je podrazumijevalo i kaštele kao centre moći svakog mjesta, a ne toliko na način i stil gradnje.

Isto tako pokušao sam putem slika objasniti i pokazati kako određeni kašteli izgledaju danas ili kako su izgledali u prošlosti. Cilj ovog rada je pokazati značenje kaštela za Dalmaciju, Hrvatsku te samu kršćansku Europu koja je bila u strahu od osmanske opasnosti. Iako Hrvatska nije imala pretjeranu pomoć iz Europe, sama je uspijevala, snalažljivošću svojih vođa, odbijati osmanske napade i na taj način osigurati mir ostatku Europe.

1 OSMANSKA OPASNOST

Osmansko Carstvo i Mletačka Republika i duge zemlje obilježili su rani novi vijek s međusobnim ratovima. Još u 13. stoljeću Osmansko Carstvo ima težnju za pokoravanjem cijele Europe, a nakon pada Carigrada 1453. i dolaska na Balkanski poluotok te težnje postaju moguće i ostvarive. Prepreka Osmanskom Carstvu u ostvarenju cilja bila je Mletačka Republika koja je držala Dalmaciju te je imala vodeću ulogu u trgovini Sredozemljem. Najveći ratovi koji su se vodili između te dvije sile bile su ratovi za Cipar, Kretu i Peloponez, a vodili su se na moru te na kopnu u Dalmaciji, Hercegovini, Boki kotorskoj, Albaniji itd. (prema: Farkaš, 2015., str. 67.).

Sama osmanska ekspanzija u 16. i 17. stoljeću davala je znakove velike moći te stvarala prijetnju cijeloj kršćanskoj Europi te u tom dijelu dolazi do velike važnosti i ključnih uloga kaštela. Ratovi su trajali oko dvjesto godina sve do mira u Srijemskim Karlovcima 1699., a zbog interesantnog područja i položaja Dalmacija je bila mjesto gdje su se Hrvati morali braniti od neprijatelja, u čemu su im pomogli kašteli, tvrđave i slične građevine u kojima bi se mještani skrivali i odbijali protivnika jer je Dalmacija bila pod stalnim udarom osmanske vojske.

Osmanlije su osvojile Klis 1537. te zauzele utvrde Nadin i Vranu, a do 1530. držale su pod svojom vlašću prostor od Cetine do Like i Krbave sa svim utvrdama. Iako su Splitski vratili Klis 1596. i dalje nisu prestali napadi osmanskih vojnika jer je njihova snaga bila velika, a za vrijeme Kandijskog rata (1644.-1669.) Dalmacija je bila pod opsadom do 1650., što je značilo da nema odmora ni popuštanja s obje strane, pa su Mlečani zajedno s Hrvatima pokušavali oduprijeti se stalnim napadima Osmanlija, a što je uspijevalo s odmakom rata. Kako navodi Farkaš (2015., str. 66.) Morejski rat, koji je trajao od 1684. do 1699., zadnji je rat između Osmanlija i Mlečana, a počeo je u Dalmaciji te su u njemu Mlečani uz pomoć vlaških ratnika osvojili Vranu, Ostrožac, Karin, Nadin, Skradin i druga mjesta pa su prodirali dalje u Liku i Krbavu. Samim dolaskom Osmanlija na hrvatski prostor došlo je do velikih demografskih, društvenih, prostornih i političkih promjena, a taj dio hrvatske povijesti obilježen je stalnim ratovanjem i velikom nesigurnošću.

2 POLOŽAJ I PROSTOR DALMACIJE KROZ POVIJEST

Od antičkih vremena do danas postoji nekoliko naziva regije Dalmacije, a to su Dalmatia, Dalmazia i Dalmacija. Sve do 9. stoljeća u upotrebi su horonimi Liburnia i Delmatia/Dalmatia. Mirošević, Graovac i Matassi (2014., str. 8.) navode da je „Horonim Liburnia potisnut prevladavanjem hrvatskog imena, a do danas se zadržao na zapadnom dijelu svog nekadašnjeg matičnog prostora tj. na prostoru Opatijskog primorja“.

Pojam Dalmacije kroz povijest je rastezljiv te je kao rimska provincija obuhvaćala gotovo cijelu istočnu jadransku obalu od Albanije do Istre. Dalmatinski prostor najviše se smanjio u srednjem vijeku, kada su se pod tim pojmom podrazumijevali samo izolirani priobalni gradovi u sklopu Bizantske Dalmacije, bez svojeg bližeg zaleđa. Za vrijeme Mlečana Dalmacija se povećavala i smanjivala ovisno o uspješnosti ratovanja s Turcima, a za vrijeme austrougarske vladavine obuhvaćala je administrativnu jedinicu od Bokokotorskog zaljeva na jugoistoku do velebitskog i kvarnerskog područja na sjeveroistoku, uključujući i Dalmatinsku zagoru (prema: Mimica, 2003., str. 5.).

Mirošević, Graovac i Matassi (2014., str.8.) ističu kako je značajno razdoblje u stvaranju sadržaja i granica povijesno-geografske regije Dalmacije razdoblje mletačke uprave i oblikovanje njezinog posjeda pod imenom Dalmacija. Podloga za kasnije teritorijalno oblikovanje austrijske Dalmacije bio je Požarevački mir 1718. Dalmacija je svoje ime dobila od davno izumrlog ilirskog plemena Delmata ili Dalmata, prema kojima su Rimljani čitavu obalu Ilirika prozvali Dalmacijom.

„Povijesno-geografski pojam Dalmacije obuhvaća one dijelove Hrvatskog primorja koji su krajem srednjeg vijeka ušli u sastav Mletačke Dalmacije i koji su ostali u njezinom posjedu sve do konca 18. stoljeća" (Marković, 2005., str. 7.). Također, Marković (2005., str. 7.) navodi da Dalmacija, kakvu je danas shvaćamo, počinje od kvarnerske obale Karlobaga te se pruža prema jugoistoku do ušća rijeke Neretve. Prema jugoistoku do poluotoka Prevlake na ulazu u Boku kotorsku postojala je Dubrovačka Republika, a taj dio se ne smatra dijelom Dalmacije već Dubrovačkim primorjem. Granice Dalmacije prema kopnenom zaleđu su se često mijenjale kroz prošlost. U starohrvatsko doba granica između Dalmatinske i Panonske Hrvatske vodila je preko dinarskih planina. U doba širenja srednjovjekovne Kraljevine Bosne, sjeverna granica Dalmacije dopirala je do blizine morske obale. Nakon okupacije Bosne i

Hercegovine, Turci su zauzeli neke dijelove Dalmatinske zagore pa je bosansko-dalmatinska granica prolazila iza Splita, Šibenika i Zadra.

Nadalje, Marković (2005., str. 8.) naglašava kako je nakon potiskivanja Turaka iz sjeverne Dalmacije nova bosansko-mletačka granica išla je preko Knina, Cetinske krajine, Imotskog i Vrgorca. Konačno je stabilizirana Požarevačkim mirom 1718., kada je pomaknuta još više prema sjeveru. Od toga doba utvrđena je linijom kojom prolazi i danas. Stanovništvo potječe od potomaka starih Hrvata koji su ovamo doselili u 7. stoljeću. U Bizantskoj Dalmaciji tada je bilo potomaka Liburna, Japoda, Delmata i drugih ilirskih plemena. Kasnije se miješaju s Hrvatima, a zajednička im je bila kršćanska religija. Iliri su gradili različite tipove naselja koja su podignuta za potrebe stalnog stanovanja ili kao skloništa od neprijatelja. Takva naselja nazivaju se gradinama, a u Istri kasteljerima (*castellieri*).

Gradine su podizane na teško pristupačnim mjestima da bi se lakše obranile od neprijatelja, a u pravilu bi bile smještene iznad plodnih dolina na kojima se stanovništvo bavilo stočarstvom i poljodjelstvom. Zbog lakše obrane najbolje su bile uzvisine okružene rijekama. Većina dalmatinskih naselja postoji od starih vremena. Dobar dio potječe iz prapovijesti i antike i od tada do danas život se u njima nije prekidao. Od dolaska Hrvata do obala Jadrana, Dalmacija je preobražena u veliki spomenik starohrvatske baštine, arhitekture i umjetnosti.

3 KLIS

Tvrđava Klis se zbog svojeg položaja često naziva „ključem Dalmacije“, a podignuta je na strateškoj lokaciji koja je u ono vrijeme omogućavala vojnu i trgovačku kontrolu nad čitavim Kliškim poljem te Salonom i Splitom. Nalazi se između Kozjaka i Mosora te je jednom stranom okrenuta prema moru, a drugom prema unutrašnjosti, tj. Zagori. Područje oko kliške tvrđave naseljeno je još u mlađem kamenom dobu, o čemu svjedoče arheološki nalazi iz spilje Krčine, a prvo stanovništvo koje je nastanjivalo to područje su Delmati, jedno od ilirskih plemena. Sami Iliri podizali su gradine na prirodnim uzvišenjima zbog lakše i jednostavnije obrane od neprijatelja.

U kasnom rimskom razdoblju Salona se spominje kao jedna od antičkih metropola rimske Dalmacije, a utvrda Kleisa služila je za stalni boravak vojnika koji su bili spremni na obranu Salone. Da je Klis bio važno strateško mjesto govori i Trpimirova povelja iz 852., u kojoj se Klis spominje kao jedan od posjeda kneza, a napomenuti treba kako je za vrijeme tatarske provale u Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo upravo ta utvrda poslužila kao utočište kralju Beli IV.

Veliki značaj Klis dobiva od 15. stoljeća pa nadalje kada u njemu djeluju uskoci, a nalazi se na tromeđi Osmanskog Carstva, Mletačke Republike i Habsburške Monarhije. Klis pada u ruke Osmanlija 1537. te se pod njihovom vlašću nalazio preko 100 godina, ako znamo da je 1596. vraćen u ruke splitskih plemića, no iste godine je ponovno pao pod osmansku vlast. Kliška tvrđava svoju je vojnu ulogu imala i za vrijeme Kandijskog rata, gdje je vraćena u ruke mletačke vojske, za koju se borio i veliki broj Hrvata (prema: Glavina, 2016., str. 17.-21.).

Kandijski rat zadnji je događaj u kojemu je kliška tvrđava aktivno sudjelovala jer je nakon toga do 1797. bila pod mletačkom vlašću, nakon toga pod francuskom i naposljetku pod habsburškom, prije Jugoslavije i danas Hrvatske. Napomenuti valja da je za vrijeme osmanske opasnosti postojao jedan od najznamenitijih hrvatskih ratnika, a to je Petar Kružić. Glavina (2016., str. 19.) navodi kako je on ubijen nakon što su Osmanlije osvojile Klis, no zaslužan je za obranu Klisa koja je uz razne nedostatke (novac, hrana i dr.) trajala vjerojatno više od očekivanog vremena, te je i sam u nekoliko navrata nanio poraze Osmanlijama kako bi uspio nekako održati obranu strateškog položaja utvrde Klis i ljudi te područja oko njega.

Slika 1. Tvrđava Klis

Izvor: [https://www.tvrдавaklis.com/galerija/#iLightbox\[gallery_image_1\]/2](https://www.tvrдавaklis.com/galerija/#iLightbox[gallery_image_1]/2) (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

4 TVRDALJ PETRA HEKTOROVIĆA U STAROM GRADU NA HVARU

Kako navodi Gamulin (1988., str. 117.), Grci su osnovali koloniju Pharos 358. pr. Kr. na teritoriju današnjeg Starog Grada. Zapadno od grada ležala je plitka uvala zvana Tvrdaljska. Nakon rimskog osvajanja, u Tvrdaljskoj uvali podižu gospodarske kuće (*villa rustica*). Dolaskom Neretvana na otok, antički grad i tradicija se ruše, formira se rodovsko plemstvo podložno hrvatsko-ugarskim kraljevima, a u tom periodu na dnu Tvrdaljske uvale postojala je utvrda po kojoj je čitav lokalitet dobio ime (možda adaptirana antička građevina). Kada je Venecija osvojila otoke, osniva na Hvaru biskupiju i komunu te seli otočni centar iz Starog Grada u Hvar, kako bi prekinula odnose sa susjednim kraljevstvom. Budući da je glavni kapital feudalnog društva plodno obradivo zemljište, a komuna je svojim članovima zbog zasluga davala neplodno tlo da na njemu gradi, dolazi do vraćanja ljudi u Stari Grad i širenja posjeda, a između ostalih tamo su se našli Hektorovići. Dobivaju dio oko antičkih ruševina i šire svoj posjed na Tvrdalj na kojem grade kuće pretežito gospodarske namjene. Otok Hvar nalazi se na istočnom pomorskom putu kojim se kroz Jadran plovi iz Jonskog mora za sjevernojadranske luke. Za vrijeme antike i venecijanske vladavine bio je važan za vojni i tranzitni pomorski punkt. Gamulin (1988., str. 7.) ističe da je „Tvrdalj arhitektonska struktura koju čine prostorni elementi i njihove relacije“, te da jednako tako „posjed Tvrdalj zauzima zidom ograđeni dio lokaliteta koji je posjedovao Petar Hektorović“ (Gamulin, 1988., str. 9.).

Zgrade na Tvrdalju možemo prema nekadašnjoj namjeni podijeliti u tri skupine (Gamulin, 1988., str. 28.):

1. fortifikacije (Retirata, Kaštil, Revelin),
2. stambene (njihove su prizemne etaže imale gospodarsku namjenu. Za pretpostaviti je da su sve utvrde izgrađene kao fortificirane stambene zgrade) i
3. gospodarske zgrade (nekoliko naziva: kokošinjac, drvarnica, konoba, teza).

Sjeveroistočni dio Tvrdlja sagrađen je na ostacima stare tvrđave po kojoj je čitava uvala dobila ime (Retirata). Vlasnik posjeda Tvrdalj prije Petra Hektorovića bio je Antun Colombini. Diobom posjed pripada Hektoru Hektoroviću i njegovom bratu Nikoli

Colombini.

Nakon toga posjed pripada Marinu (Petrovom ocu), a poslije Petru i njegovim rođacima Hektorovićima i Margariti, kćeri Nikole Colombinija, udane za Nikolu Vidalija. Nakon očeve smrti, najznačajniji hrvatski renesansni pisac Petar Hektorović otkupljuje od rodaka polja i terene oko posjeda. „Tvrđalj u toj fazi figurira u prvom redu kao gospodarski centar Petrova posjeda, premda ima i ladanjske značajke (ribnjak i đardin)“ (Gamulin, 1988., str. 33.). Povod gradnji Tvrđlja spominje se u djelu „Ribanje“ koje je napisao Petar Hektorović, a on ga posvećuje slavi Božjoj ne bi li otklonio sve zle misli i djela od svojeg Tvrđlja. Posveta Bogu uzdiže ga u ideološku sferu Božje pravednosti u kontekstu univerzalnih Božjih zakona i dobrote, skidajući veo feudalne organizacije. Period u kojem su Hektorovići posjedovali Tvrđalj poklapa se s venecijanskom upravom nad Hvarom. Godine 1539. Hektorović bježi pred Turcima te ga oni oštećuju, a on odlučuje fortificirati svoj posjed, što za života nije uspio do kraja. Turci napadaju i pale Tvrđalj 1571., dok je Petar u drugom egzilu. U svojoj oporuci Petar svojim nasljednicima propisuje kako treba završiti Tvrđalj, a što su oni postupno dovršavali, sve do nasljedstva obitelji Raffaelli i Niseteo kada Tvrđalj doživljava najveće promjene. Tvrđalj se danas često ilustrira fotografijom romantičnog ribnjaka otvorenog za posjetitelje.

Slika 2. Stari Grad

Izvor: <http://www.stari-grad-faros.hr/ribnjak-petra-hektorovica-1.aspx> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

5 STONSKE UTVRDE

Beritić (2010., str. 18.) navodi kako je „Ston staro stratejsko naselje koje se prvi put spominje u rimskoj geografskoj karti iz II. stoljeća zvanom „Tabula Puntigeriana“ pod imenom „Turris Stagno““.

„Srednjovjekovni Ston se nalazio ispod brda sv. Mihovila na kojem se nalazio utvrđeni dvorac zahumskih knezova. To je jedinstven fortifikacijski sklop koji se sastoji iz Velikog zida koji se proteže uz Stonsku prevlaku od jednog do drugog zaljeva, gradskih zidina koje opasuju Mali Ston i zidina koje okružuju grad Ston i koje ga spajaju s tvrđavom brda Podzvizda. Nad Malim Stonom je tvrđava Koruna, a pred gradom Stonom tvrđava zvana Veliki kaštio. U tom su kompleksu dva mala obzidana gradića i tri tvrđave, a sve je povezano zidinama sveukupne duljine oko 4,5 km. Danas je veći dio zidina oštećen više od ljudskih ruku nego od vremena jer su se od 1874. upotrebljavale za kamenolom. Cjelokupni kompleks, osim navedenih tvrđava, bile su zidine i tvrđave flankirane s 10 okruglih i 31 četverouglastom kulom, jednim četverouglastim i 6 polukružnih bastiona. 1333. započeta je izgradnja tih utvrđenja nakon što su Dubrovčani dobili povelje o ustupanju Pelješca i Stona od bosanskog bana Stjepana Kotromanovića i cara Dušana, a trajala je preko 3 stoljeća (Beritić, 2018., str. 7.)“.

Prije početka rušenja u XIX. stoljeću kompleks se dijelio na tri glavna područja:

- a) Veliki zid koji se proteže uz prevlaku od jednog do drugog zaljeva, s tvrđavom Podzvizd na vrhu istoimenog brda,
- b) Mali Ston s tvrđavom Korunom i
- c) grad Ston s tvrđavom Veliki kaštio.

Za napomenuti je da se u Malom Stonu nalazi tvrđava Koruna ili kako su je u početku zvali „Gornja tvrđava onog mora“, koja je sastavni dio grada. Ime je dobila po svojem obliku jer ima dvije visoke kule okrenute prema moru koje joj daju izgled krune. Također postoji „Kula Brabanata“ koja je dobila ime po „Brabantima“ koji su bili plaćeni vojnici te su u njoj stanovali. Možda najbitniji dio zvaao se Veliki kaštio, za kojeg se smatralo da je najjača utvrda Stona, a njegova funkcija bila je obrana grada s morske strane i strane polja te je štitiio oba gradska vrata. U unutrašnjosti tvrđave, odnosno u njezinom dvorištu, bio je stan kaštelana,

stan rukovoditelja oružane, stanovi posade, oružana, peći i skladište žita, a kasnije i kapela sv. Jeronima, po kojoj je tvrđava u doba Austrije dobila ime sv. Jeronim.

Slika 3. Ston

Izvor: <http://hotspots.net.hr/wp-content/uploads/2012/04/Ston.jpg> (preuzeto: 19. kolovoza 2019.)

6 TVRĐAVA SV. NIKOLE

Tvrđava sv. Nikole podignuta je sredinom 16. stoljeća u kanalu sv. Ante nadomak Šibenika kako bi branila grad od neprijatelja s mora. Nakon pada Skradina pod osmanlijsku vlast 1521. Mlečani su morali ojačati obranu šibenske luke koja je, prema njihovim vojnim analizama, bila strateški najvažnija na istočnoj obali Jadrana.

„Izgradnja tvrđave počela je 1540. prema projektu Gian Girolama Sammichelija. Na tvrđavi se mogu pronaći dostignuća u projektiranju i građenju fortifikacijskih objekata tzv. „činkvečenta“, što se može usporediti sa suvremenim tvrđavama na Mediteranu, a neka rješenja poput „klijesta“ između polubastiona na južnoj strani tvrđave se pojavljuju među prvim u Europi. Tvrđava ima trokutastu osnovu, što je rijetkost u fortifikacijskoj arhitekturi“ (Skupina autora, 2017., str. 2.).

Zbog sačuvane izvorne forme pomorske utvrde, njezinog trokutastog oblika, pojave novih elemenata fortifikacijske arhitekture i specifičnosti gradnje na niskom otočiću, predstavlja jedinstvenu građevinu.

„Tvrđava sv. Nikole ima posebno mjesto u mletačkom fortifikacijskom graditeljstvu. Otok-utvrda upravljao je kanalom, nekoć zatvorenim lancem, koji vodi do zaklonjene šibenske luke, ali i do grada Skradina na rijeci Krki, koji su Turci osvojili 1520. Glavni je cilj utvrde bio zapriječiti Turcima prilaz moru. Prema sjevernom prolazu, dvokatna polukružna baterija za paljbu u trup i snast broda proteže se prema istoku kako bi omogućila maksimalan broj topovskih otvora uz kanale prema otvorenom moru, odakle postoji mogućnost napada neprijateljskih brodova“ (Skupina autora, 2017., str. 3.).

Prostor je raspoređen na tri etaže koje sa središnjim vratima povezuje prostrana rampa za prijenos; donju razinu, bačvasto nadstvođen podzemni prostor visine 12 m, izvanredno prozračenu i osvijetljenu dvostrukim nizom otvora, piranezijske volumetrije, srednju razinu, ulazni vestibul koji služi za raspoređivanje; konačno terasu s velikim otvorima u više smjerova, čije je središte nekoć zauzimala kapela, a kasnije vojarne, na istočnom grudobranu bili su stražarnica i zahod, a u južnom sektoru obzidane cisterne.

Slika 4. Tvrđava sv. Nikole

Izvor: <https://www.sibenik.in/bastina/andrej-zmegac-utvrda-sv-nikole-u-sibeniku-jedna-od-najvaznijih-i-najboljih-u-hrvatskoj/58402.html> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

7 TVRĐAVA GRAD

Kako navodi Vrgoč (2018., str. 6.), područje Sinja i Cetinske krajine neiscrpna je riznica spomeničkog i povijesnog blaga koje svjedoči o kontinuitetu življenja još od prapovijesti pa sve do dolaska Hrvata u VII. stoljeću. Ilirski toponim za *Castellum Osinium* (Osinij) se zadržao kod Rimljana pa iz toga nastaje kasniji naziv Vsinj. U ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj to područje je uključeno u ustroj kao županija Cetina, a prvi pouzdani spomen Sinja (*Castrum Fsinii*) potječe iz 1341.

Godine 1513.-1686. nalazi se u rukama Osmanlija, a poslije toga od 1686.-1797. u posjedu je Mletačke Republike. Od 1797.-1805. Sinj je pod prvom austrijskom upravom, od 1805.-1814. pod francuskom, a ponovno pod austrijskom upravom od 1814.-1918. Promjena vladavina kroz stoljeća utjecala je na razvoj grada. Tvrđava Grad nalazi se na vrhu brijega iznad Sinja, a strateški je smještena na lako obranjenom području zahvaljujući strmim liticama te se preko tvrđave mogao nadzirati trgovački put. Također je okružena planinskim lancima Kamešnice, Svilaje i Dinare, dok se u sredini nalazi plodno polje koje je održavalo ekonomski prosperitet.

Vrgoč (2018., str. 9.) također govori o postojanju mogućnosti kontinuiteta života na tvrđavi još od prapovijesti do novovjekovnog razdoblja. Tzv. Marinijev kodicil, isprava iz prve polovice 7. stoljeća, spominje kastel *Asinio*, što je kasnoantička inačica imena *Osinium*. Ugarski kralj Ludovik I. Anžuvinao 1345. daruje knezu Ivanu Nelipiću Sinj, koji se u srednjovjekovnim ispravama spominje kao *Castrum Fsinii* te kao *Castrum regale Zyn*. U Morejskom ratu Sinj se oslobađa od turske vlasti 1686. te se uspostavlja venecijanska uprava.

„Tvrđava se kao vojno uporište koristi još tijekom prve austrijske uprave 1797.-1806. i u razdoblju francuske vlasti 1806.-1813., kada maršal Marmont iz strateških razloga ruši sve tvrđave u unutrašnjosti Dalmacije, osim Klisa i Knina“ (Vrgoč, 2018., str. 9.).

Slika 5. Tvrđava Grad

Izvor: <http://www.visitsinj.com/hr/Vodic/41/stari-grad> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

8 UTVRDA KLIČEVICA

Kako ističu Gusar i Ćurković (2011., str. 5.) u povijesnim izvorima utvrda se spominje pod nazivom Kličevac, a nalazi se 7 km zapadno od Benkovca, kod sela Raštević. Sama utvrda Kličevica nastala je u burnim vremenima srednjega vijeka, nedaleko od starih srednjovjekovnih sela Jarani i Mogorova Dubrava. Godine 1409. Ladislav Napuljski, ugarski kralj, za 1000.000 dukata prodaje Dalmaciju Mlečanima, a dio benkovačkog područja našao se na granici mletačke Dalmacije i Hrvatske koja se nalazila u personalnoj uniji s Ugarskom, te su brojna naselja (Zadar, Nadin, Vrana, Novigrad) došla u posjed Mlečana, zbog čega su hrvatski plemići Kurjakovići započeli gradnju utvrde Kličevice kako bi zaštitili svoje posjede. Godine 1453. Grgur Kurjaković započinje gradnju utvrde Kličevica, no Mlečani zbog ugroženosti njihove susjedne utvrde Vrana, slanjem poslanika pokušavaju odvratiti Kurjakoviće od gradnje i traže rušenje te povećavaju vojsku na tom graničnom području.

Nadalje, Gusar i Ćurković (2011., str. 5.-7.) navode kako se sukob između Mlečana i Kurjakovića intenzivirao, ali je na kraju došlo do kompromisa, tako da su Kurjakovići pristali zadržati utvrdu u postojećem stanju, bez daljnjih nadogradnji, a Mlečani su odustali od zahtjeva za rušenjem. Kličevica se 1457. počela nadograđivati pod izlikom predstojeće opasnosti od turskih provala, na što su se Mlečani žalili kralju Matiji Korvinu koji nije bio sklon Kurjakovićima jer su oni spadali u Hrvatske velikaše koji su stajali na putu ugarskom dvoru koji je zapovjedio obustavu gradnje. Nno Kurjakovići su se oglušili na to i nastavili sa širenjem utvrde. Kličevica nije jedina utvrda koja se nalazila na tom graničnom području, već je tamo postojalo još nekoliko utvrda kao što su Kaštel Benković, Kaštel Perušić, utvrde Korlat, Vukšić, Ostrovica, Otavac i dr., koje su i danas sačuvane.

Slika 6. Utvrda Kličevica

Izvor: <https://biograjski.com/2018/04/09/njezino-visocanstvo-klicevica-srednjovjekovna-utvrda-kod-benkovca-u-kojoj-je-pronaden-broncani-da-vincijev-top-jedini-sacuvani-primjerak-u-cijelom-svijetu/> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

9 KNINSKA TVRĐAVA

U svojem djelu Šimić (2018., str. 170.) navodi da kninska tvrđava zauzima prostor od 123,143 m². Duga je 470 m, široka 110 m, nadmorska visina 342 m. Unutar zidina zauzima 48.000 m² površine. Povijesna jezgra ima oko tvrđave 105.000 m², a još u drugoj polovici 9. stoljeća niknula je utvrda na najvišem sjeveroistočnom platou brda Spas, naziva *Castro Tnin*. Knin se prvi put se spominje u djelu bizantskoga cara i pisca Konstantina Porfirogeneta VII. *De administrando imperio* (O upravljanju carstvom) 950., u kojem među devet naseljenih gradova krštene Hrvatske spominje Tenen (Knin), a u ispravi kralja Krešimira Knin se prvi put spominje u 10. stoljeću kao Tignino. Jedan je od najstarijih hrvatskih gradova jer je njegov postanak i razvitak vezan uz dolazak Hrvata i zato se smatra njihovom kolijevkom. Zbog nepostojanja izvorne materijalne građe prvotni izgled utvrde nije u potpunosti poznat, no kninska tvrđava najveća je fortifikacijska utvrda u Dalmaciji.

Podijeljena je na gornji, srednji i donji grad, koji su povezani pokretnim mostovima. Najstariji je gornji grad na sjevernom dijelu tvrđave, dok su srednji i donji grad sagrađeni u kasnome srednjem vijeku, a današnji izgled je utvrda dobila početkom 18. stoljeća., kada je odijeljena od brda Spas.

Nadalje, Šimić (2018., str. 170.-177.) opisuje kako su se u utvrdi nalazile svečane dvorane, “palača” hrvatskih vladara, u kojoj su izdavali svoje isprave i boravili sa svojim dvorjanima kada su bili u Kninu. Na povišenom platou brda Spas, južno od utvrde Tnene izgrađeno je drugo manje utvrđenje – kaštel Lab u kojem je bilo sjedište podbana. U vrijeme sve veće opasnosti od Turaka, gradnjom obrambenog zida, na kojem su i danas glavna ulazna vrata u tvrđavu, oba su ova utvrđenja, kaštela, povezana u jedinstveni obrambeni kompleks. Svaki dio grada bio je zaštićen puškarnicama i povezan gradskim vratima i pokretnim mostovima. Najstariji grafički prikaz Knina (kninske tvrđave) zabilježen je na karti sjeverne Dalmacije i Like mletačkog kartografa Mattea Pagana oko 1525.

Neki hrvatski kraljevi (Svetoslav Suronja, Držislav, Petar Krešimir IV.) povremeno su stolovali u Kninu, ali tek je Dmitar Zvonimir tamo smjestio svoju stalnu rezidenciju. Tada se Knin razvio u pravi srednjovjekovni grad s administracijom i biskupom. Nakon izumiranja narodne dinastije, Mađari su vladali gradom i tvrđavom preko bana, a u 13. stoljeću vlast nad

tvrđavom preuzeli su hrvatski velikaši (najprije knezovi Bribirski, kasnije Nelipići). Grad i tvrđavu su 1522. nakon dugotrajne opsade preuzele Osmanlije, a 1688. ona potpada pod Mlečane. Nakon pada Venecije Knin su nakratko preuzeli Francuzi, a zatim je stavljen pod austrijsku vlast u sklopu Dalmacije. S nestankom osmanske prijetnje utvrda gubi svoj značaj te počinje propadati.

Današnji izgled, ističe Šimić (2018., str. 170.-177.) tvrđava je poprimila u 18. stoljeću, tj. djelo je uglavnom mletačkih graditelja, ali i domaćeg majstora Ivana Macanovića. Ukupna duljina njezinih obrambenih zidova iznosi gotovo dva kilometra. Time je jedna od najvećih sačuvanih tvrđava ne samo u Hrvatskoj, već i u cijeloj Europi. Dijeli se na pet međusobno povezanih dijelova: Gornji grad (Kaštel Knin, najstariji dio tvrđave), Srednji grad, Donji grad (ulaz u tvrđavu), Kaštel Lab (Bandijera – mjesto gdje danas stoji zastava) i Južni grad (Belveder, najmlađi dio tvrđave). Osim toga, zbog veće sigurnosti u obrani tvrđave sa sjevera Mlečani su 1711. napravili zasjeklinu duboku 11 metara koja dijeli Spas na sjeverni i južni dio. Mlečani su za svoje vladavine proširili Gornji grad prema sjeveru s tri platforme u obliku bastiona, zvane Utvrda gornja, Utvrda donja i Oštri bedem-kljun s 12 topovskih otvora, danas zvan Kalunerica.

9.1 Gornji grad (Kaštel Knin)

Najstariji dio tvrđave je gornji grad koji se nalazi na njezinom najsjevernijem dijelu i po visini je u razini s Kaštelom Labom (Bandijerom). Nastao je u 9. stoljeću, kada je tamo bilo sjedište starohrvatske države i kraljeva, te su stolovali banovi iz plemićkih obitelji Šubića - Bribiraca (Pavao i Mladen) i Nelipića (Ivan i Vladislava), a poslije Turci. U Gornji grad - Kaštel Knin ulazilo se kroz kamena vrata, a utvrđen je pokretnim drvenim mostom koji se dizao lančanim sustavom, ispod kojeg je bio jarak. Na vratima se još vide kamene konzole koje su služile obrambenoj svrsi.

Zgrada kaštelana - vojnog zapovjednika tvrđave, staro spremište, zdenci za vodu, vojarne, barutana i druga kamena tamnica nalazili su se na prostoru nekadašnjeg hrvatskog kraljevskog kastruma za vrijeme vladavine Mlečana. Gornji grad bio je naoružan s 15 topova raznih kalibara i veličina. Stazom u krugu danju i noću stražarili su vojnici na zidinama i kroz

mnogobrojne puškarnice pratili kretanje neprijatelja, zbog čega je bio i najbolje čuvan (prema: Šimić, 2018., str. 171.).

9.2 Garišta (Srednji grad)

„Garišta znače prostor gdje se nalazi više kuća koje su služile za stanovanje, a u ratnim prilikama taj se prostor koristio kao sklonište stanovnika iz kninske varoši, te se nalaze ispod Kaštela Knina. Kuće su se počele graditi u 13. stoljeću. Iz Donjega grada u Srednji grad se ulazi kroz čvrsta kamena vrata koja štite bastion Grimani i postaja Kandija nova s četiri topa i nizom puškarnica. Srednji grad sa sjeveroistočne strane brane bastion Grimani, Okrugla kula, postaja Pasqualigo i Kandija nova, a sa zapadne strane postaja sv. Cecilije naoružana s dvanaest topova. Današnji izgled i opseg Srednji grad dobiva poslije 1688., nakon odlaska Turaka i s reorganizacijom tvrđave od strane Mlečana“ (Šimić, 2018., str. 175.).

9.3 Kaštel Lab (Bandijera)

Kaštel Lab se u povijesnim izvorima spominje u 14. stoljeću, a u njemu je u srednjem vijeku boravio hrvatski podban. Nekadašnji Kaštel Lab ponovno je utvrđen u topnički recinkt koji se tada zove Korlat. Kad su Mlečani osvojili Knin, 1688. Kaštel Lab bio je utvrđen s tri topovska otvora te je u njemu je bila sagrađena jedna zgrada i cisterna za vodu, a iz Kaštela Lab može se spustiti u postaju Belveder. Na Kaštelu Labu, tj. Bandijeri nalazi se metalni stup sa zastavom (prema: Šimić, 2018., str. 175.).

9.4 Postaja Belveder

„Postaja Belveder izgrađena je na južnim hridinama brda Spas od 1688. do 1713.“ (Šimić, 2018., str. 176.). Jednako tako, Šimić (2018., str. 176.) navodi da je dio tvrđave sa zapadne strane zaštićen zidom, a izdiže se iznad kanjona rijeke Krke te se proteže od najjužnije točke tvrđave sve do Kaštela Laba, tj. Bandijere, a s južne strane opasan je debelim čvrstim zidinama obrubljenim poluoblom kamenim vijencem. U postaju Belveder ulazi se preko pokretnog lančanog mosta tvrđavskog trga, podno kojeg se nalazi duboki jarak. Ulaz u grad štitio je bastion Belveder i polubastion Emo koji je nazvan po generalnom providuru Angelu

Emu, kao i zatvoreni prsobran od 20 puškarnica, a s jugoistoka zatvoreni prsobran Belveder s puškarnicama.

Prema Šimiću (2018., str. 176.) „u postaji se nalaze dvije vojarne, zgrada bolnice i cisterna za vodu sa krunom“, a nadalje navodi da ju je branilo 9 topova raznih kalibara i veličina. Ističe kako je 1789. u tvrđavi uspostavljena prva vojna bolnica koju su vodila tri zdravstvena djelatnika, jedan kirurg i dva pomoćnika, a tu su se liječili i teški bolesnici. Na pročelju zgrade nalazile su se puškarnice, te je za pretpostaviti da je zgrada prije služila kao obrambeni objekt, a uz zgradu bolnice je i sanitarni objekt sa sjedećim kamenim zahodom te u prizemlju bolnice “Spital” bile su četiri prostorije, a jedna je bila mrtvačnica.

9.5 Donji grad

Šimić (2018., str. 176.) ističe kako su ovaj dio tvrđave najviše obnovili i proširili Mlečani u razdoblju od 1688. do 1713., a glavni ulaz u Donji grad je ustvari i glavni ulaz u tvrđavu. „Nad glavnim ulazom u tvrđavu izgrađen je čitav obrambeni sustav utvrda: zaklon za vrata, stražarnica i bastion Pisani (nazvan po generalnom providuru Carlu Pisaniju)“ (Šimić, 2018., str. 176.). Prema Šimićevom (2018., str. 177.) opisu, tamo se također nalazila zgrada guvernera oružja, a s desne strane je velika cisterna za vodu s dvije krune te se do nje nalazi platforma s topovskim otvorima zvana Švedski kavaljer. Bio je obranjen sa sjeveroistoka bastionom Pisani, bastionom Vendramin, postajom sv. Barbare i bastionom Švedskim kavaljerom s 22 topa raznih veličina i kalibara.

Slika 7. Donji grad

Izvor: <http://kninski muzej.hr/> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

10 KAŠTELA

Kaštela su grad koja se nalaze u Splitsko-dalmatinskoj županiji, između Trogira i Splita, u Kaštelanskom zaljevu. Dug je 17 km, a sastoji se od 7 naselja: Kaštel Sućurac, Gomilica, Kambelovac, Lukšić, Stari, Novi i Štafilić. Postoji 16 utvrda, nekad i više, no nisu sačuvane, oko kojih se formirano 7 naselja, a izgrađeni su krajem 15. stoljeća. Po veličini Kaštela su drugi grad u Splitsko-dalmatinskoj županiji i deveti u Hrvatskoj, a ime su dobila po dvorcima (kaštelima) podignutim u doba turske opasnosti u Dalmaciji. Kaštela su u srednjem vijeku postojala na brdima i padinama, no zbog osmanske opasnosti, nakon osvajanja Klisa 1537., odlučeno je izgraditi kaštele blizu mora kako bi se spriječili osmanski prodori i pljačke. Iznad Kaštela se u smjeru sjeverozapad-jugoistok proteže planina Kozjak, a nešto niže prema jugu i planina Mosor. Rub između kopna i mora prate plicaci s čestim žalima, hridima i minijturnim otocima. Blage padine prema moru prekrivene su obradivim plodnim tlom, što nam govori kako je gradnja bila planski organizirana na području koje će stvarati probleme neprijateljima. Na prostoru Kaštela čovjek obitava od davnih vremena te su čak pronađeni kameni artefakti stari najmanje pedeset tisuća godina u Mujinoj pećini.

Gomile i gradine ostale su tamo još iz kasnijih prapovijesnih razdoblja. Dolazak grčkih doseljenika na otok Vis i njihovo učvršćivanje potiče osnivanje na kopnu naseobine Tragurion (Trogir) i Epetion (Stobreč). Na opustošenom području naseljavaju se Hrvati koji u Bijaćima na temeljima antičke civilizacije osnivaju svoju državu. Prelaze na kršćanstvo i izdaju prve povelje kojima darivaju Crkvi dijelove svojega kraljevskoga posjeda. Plemenitaški hrvatski rodovi Didići na padinama Kozjaka osnovali su naselja Putalj, Lažane, Kruševik, Ostrog, Radun, Špiljan, Žestinj, Bijaći i dr. U svojim naseljima izgradili su crkvice koje i danas postoje i svjedoče o tim nestalim mjestima. Pod hrvatsko-ugarskim vladarima ovi prostori obilježeni su stalnim sukobima Splita i Trogira za prevlast u Kaštelanskom polju. Nedugo nakon što je Venecija 1420. zauzela Dalmaciju, Kaštelima je zaprijetila opasnost od Osmanlija koji su sljedećih 200 godina napadali i pustošili splitsku i trogirsku okolicu, ali Kaštela nikad nisu pala. U to se vrijeme zacrtava današnji izgled Kaštela. Naime, zbog lakše obrane stanovništva i posjeda splitske i trogirске vlastele, gradi se dvadesetak utvrda oko kojih kasnije nastaje sedam sela.

10.1. Kaštel Sućurac

U Kaštel Sućurcu nalazi se najstarija obrambena kula u Kaštelima koju je 1392. sagradio splitski nadbiskup Andrija Benzi kako bi zaštitio seljake naselja Putalja. Nizom dodatnih zahvata kula je postala naselje uz more. Kroz srednji vijek Kaštel Sućurac je bio najnapučenije mjesto te je svoj konačan oblik dobio 1509. Nadbiskup Averaldo je 1488. tu sagradio svoj ljetnikovac. Najstariju jezgru Sućurca čini sklop Kaštilica koji čini dvorište utvrđene palače - ljetnikovca na čijem se južnom zidu nalaze raskošno ukrašeni prozori u stilu visoke gotike i seoskih kuća. Za razliku od ostalih naselja, ovdje je trg formiran na južnoj strani ljetnikovca. Zbog stalne turske opasnosti 1474. splitski nadbiskup Ivan Zanetti odlučio je još više utvrditi staru nadbiskupsku kulu u Dilatu te se dogovorio s graditeljima da se kula proširi i namjeni za obranu. Za vrijeme nadbiskupa Averalda dolazi do utvrđenja kule i naseljavanja tog prostora, no 1509. Turci pale do temelja to naselje te nadbiskup Zane Bernardin uz pomoć Mlečana obnavlja i još bolje utvrđuje naselje. „Naziv Sućurac za nadbiskupov kaštel susrećemo prvi put 1537., kada je Margarita Milinović *de Castro Arciepiscopatus dicto Sussuraz* prodala neke zemlje na području Peca (*Pechza*) i vrt do nadbiskupskog kaštela na mjestu zvanom Jan (Omašić 2001., str. 176.)“. Sućurac je naziv za staro selo koje se nalazilo oko nadbiskupske kule. Naziv „ključ za obranu ostalih kaštela“ dobio je u 16. stoljeću te je u to doba poprimio izgled utvrđenog naselja, što se sačuvalo do danas. „Najstariji utvrđeni dio Sućurca bila je Averaldova palača iz 1489., s velikom kulom koja je vjerojatno nadograđena na kulu iz 1392. (Omašić, 2001., str. 177.)“ Kaštel je bio okružen s tri obrambena pojasa koji su se postupno nadograđivali.

Slika 8. Kaštel Sućurac

Izvor: <http://sucurac.com/stare-slike/> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

10.2. Kaštel Gomilica

Kaštel Gomilica ili Kaštel benediktinki drugi je kaštel po redu od Splita. Ime Kaštel benediktinki dobio je po tome što je kralj Zvonimir 1078. darovao to područje splitskom benediktinskom ženskom samostanu, čije su stanovnice izgradile svoj kaštel radi zaštite seljaka koji su radili na njihovim posjedima u zapadnom dijelu Dilata. Godine 1545. kaštel je izgrađen u moru s kamenom mostom te drvenim pomičnim za zaštitu od Osmanlija. Ovaj se kaštel u službenim dokumentima nazivao Opatičin kaštel (*Castel Abbadessa*), a narod ga je nazvao Gomilica po obližnjem lokalitetu ili možda po hridi na kojoj je sagrađen. U narodu poznat kao Kaštilac, dozvolu za gradnju dobio je 1513. od strane splitskog kneza zbog turskih provala i umanjenja prihoda splitskih benediktinki. Nalazi se, dakle, u moru te je spojen kamenim mostom s kopnom. Kaštel je naseljen 1532., nakon što su Turci razorili naselja Gornje i Donje Kozice.

Slika 9. Kaštel Gomilica

Izvor: <https://www.kastela-info.hr/hr/kastel-gomilica> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

10.3. Kaštel Kambelovac

Za razliku od drugih Kaštela, Kaštel Kambelovac nije imao jedinstveni trg oko kojeg bi se širilo mjesto. Tijekom 15. i 16. stoljeća na području Kaštel Kambelovca izgrađeno je više kaštela s pripadajućim naseljima: kaštel Frana Cambija (Kambija), kaštel Jerolima i Antona Cambija (Kambija) s naseljem Staro Selo, kaštel Lippeo s naseljem Tikvarin, kaštel Piškera (Velika i Mala Piškera).

Franjo Cambi još je u 15. stoljeću stekao veliki posjed u Dilatima koji je oporučno ostavio sinovima. Zbog čestih turskih provala stanovnici Lažana, Selišća i Kruševika prodavali su zemlju obitelji Cambi koja je na taj način povećavala posjed i davala ga u zakup, zbog čega su postali najbogatija splitska obitelj (prema: Omašić, 2001., str. 181.). Zbog blizine navedenih naselja i izgradnjom novih sela krajem 16. stoljeća te nasipanjem terena u moru, stvoren je današnji trg. Braća Jerolim i Nikola Cambi, splitski plemići i zemljoposjednici, 1517., u skladu sa odobrenjem iz 1478., na malom su otočiću izgradili kaštel s namjerom da zaštite sebe i stanovnike sela Lažane i Kruševik. Kaštel ima cilindrični oblik koji je vrlo pogodan za obranu od neprijatelja te je jedini takav u Kaštelima.

Na prostoru Kaštel Kambelovca izgrađeni su i kašteli obitelji Grisogono i Lipeo. Seljaci iz starohrvatskog sela Kruševika su 1525. izgradili dva kaštela - Veliku i Malu Piškeru. To je bio jedinstveni primjer u Kaštelima da su seljaci izgradili svoje utvrde.

Slika 10. Kaštel Kambelovac

Izvor: <https://www.kastela-info.hr/hr/kastel-kambelovac> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

10.4. Kaštel Lukšić

Mihovil Rosani je 1482. na zapadnom dijelu današnjega Kaštel Lukšića izgradio svoj kaštel koji je izvrstan primjer gradnje kaštela na morskim hridima. Nikola i Jerolim Vitturi, trogirski plemići, dobili su 1487. dozvolu od mletačkog dužda da izgrade dvorac kaštela uz more, kako bi zaštitili svoje obitelji i težake iz sela Ostrog na grebenu Balovan. Konačni izgled dobio je 1564., a dozvolu za gradnju dobio je od trogirskog kneza Karla Pesasa. Nikola i Jerolim Vitturi tražili su dozvolu za gradnju kaštela kako bi se mogli zakloniti od Turaka i podanika „ugarskog“ kralja, tj. kliške posade koja je pljačkala okolna područja (prema: Omašić, 2001., str. 163.). Narod je Vitturije zvao Lušići pa su i njihov kaštel nazvali Lušić, a sve po Lukši Vitturiju iz 14. stoljeća, da bi svoj današnji naziv dobio tek u 19. stoljeću.

Sastoji se od južne rezidencijalne dvokratne građevine s balkonom i izlazom na more. Na sjevernoj se strani nalaze dvije obrambene kule i mašikul te pokretni most kao veza s kopnom. U 18. stoljeću pokretni most je zamijenjen kamenim na jedan luk, a oko kaštela je sagrađeno selo s obrambenim zidom. Kaštel Lukšić je poznat po legendi o mladom paru, Miljenku i Dobrili, kaštelanskom Romeu i Juliji, čija je ljubav, iako okrunjena brakom, završila tragično.

Slika 11. Kaštel Lukšić

Izvor: <https://www.kastela-info.hr/hr/kastel-luksic> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

10.5. Kaštel Stari

Kaštel Stari nalazi se na području zvanom Velo polje. Obitelj Cipiko bila je jedna od najmoćnijih na području Trogira. Koriolan Cipiko bio je zapovjednik trogirске galiје za vrijeme mletačko-turskog rata 1470.-1474. te se na taj način zbog hrabrosti uspio domoći bogatog plijena. Budući da su Turci u to vrijeme pljačkali splitsko i trogirsko područje, Koriolan se obratio trogirskom knezu Troilu Maripietru da mu odobri izgradnju, o svojem trošku, kule ili kaštela, kako bi zaštitio svoj posjed od neprijatelja. Najviša mletačka vlast dozvolila je gradnju kaštela, a knez Maripietro izdao je dozvolu Koriolanu zbog opće koristi za podanike, dok su podanici imali obvezu davati Koriolanu određene darove. Koriolan je 1481. dovršio kaštel, a on se nalazio u moru na hridinama te je sa svih strana bio opkoljen jarkom punim morske vode. Kamени most bio je izgrađen preko jarka te se na ulazu u kaštel spuštao drveni pokretni most. God. 1490. kaštel je stradao u požaru te je obnovljen uz pomoć mletačke vlasti, tj. dobio je novi izgled. Oko kaštela je nastalo malo zbijeno naselje koje se nakon Koriolanove smrti utvrdilo sa zidinama na kojima su se nalazile puškarnice. „Koriolanov kaštel i kasnije naselje oko njega nazvani su talijanskim službenim jezikom Castel Cippico“ (Omašić, 2001., str. 156.).

Naziv Stari dobio je tek nakon osnivanja drugog kaštela koji je izgradio Pol (Pavle) Antonijo Cipiko te je njegov nazvan Novi Kaštel. Narod je Koriolanove nasljednike zvao Koriolanovići, a Polove Polići.

Slika 12. Kaštel Stari

Izvor: <https://www.kastela-info.hr/hr/kastel-stari> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

10.6. Kaštel Novi

Kaštel Novi sagradio je Koriolanov nećak Pavle Antonijo Cipiko. Zamolio je Mlečane za dozvolu gradnje kaštela te mu je 1512. trogirski knez Alviž Aurio dao dozvolu za izgradnju na prostoru od granica Štafilića do Cegina kaštela. Uz dozvolu za gradnju kaštela dobio je dozvolu za gradnju sela koje je napravio oko kule, na nasuto području do obale jer je kaštel bio u moru.

Slika 13. Kaštel Novi

Izvor: <https://www.kastela-info.hr/hr/kastel-novi> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

10.7. Kaštel Štafilić

Na području Kaštel Štafilića nailazimo na tragove neandertalaca u Mujinoj pećini. Svoj trag su ostavili i Iliri koji su sagradili gradine na području Bijaća. Štafileo je obitelj grčkog podrijetla koja je pobjegla pred Turcima s otoka Krete u Trogir. Stjepan Štafileo bio je trogirski plemić te je imao posjed na Velom polju i 1482. zatražio je od trogirskog kneza Franciska Ferra dozvolu za gradnju kaštela kako bi zaštitio svoje posjede, no na kraju je odustao od gradnje zbog lošeg položaja, tj. nemogućnosti obrane u slučaju napada (prema: Omašić, 2001., str. 158.). Ponovno je zatražio dozvolu 1500. te mu je trogirski knez Paolo Maripiero dao dozvolu za izgradnju kaštela i sela oko njega te je kaštel izgrađen 1508. Selo je

planski izgrađeno te su dijelovi sela nazvani Donja i Gornja Varoš. Na zapadnom dijelu Kaštel Štafilića nalazi se kula Nehaj koju su 1548. počeli graditi Ljudevit i Ivan Lodi. Kula je sagrađena do gornjih pragova prozora prvog kata. Radovi su prestali nakon smrti braće Lodi, a s obzirom da nisu imali muških potomaka, kćeri i zetovi odustali su od gradnje.

Slika 14. Kaštel Štafilić

Izvor: <https://www.kastela-info.hr/hr/kastel-stafilic> (preuzeto: 30. lipnja 2019.)

ZAKLJUČAK

Hrvatska kao predziđe kršćanstva za vrijeme novog vijeka bila je ključni dio Europe koju je branila od navale Osmanlija. Dalmatinski kašteli dokazi su i reprezentativni primjerci ponosne hrvatske povijesti. Kroz ovaj rad htio sam pokazati važnost i samu ulogu kaštela i ljudi koji su se nalazili na području Dalmacije koja je bila u samom centru događanja, tj. raznih ratova. U današnje vrijeme možda je teže shvatiti sav taj napor, muku i žrtvu koju su morale podnijeti plemićke obitelji zajedno sa svojim podanicima i narodom kako bi očuvali svoju slobodu i mir jer se danas to podrazumijeva, no danas se to itekako cijeni i ima svoje bitno mjesto u hrvatskoj povijesti. Kašteli osim svoje povijesne uloge danas imaju i turističku te valja napomenuti kako bi se trebalo u budućnosti više promovirati i bolje organizirati njihov posjet, kako od stranih tako i domaćih turista jer nema puno okolnih zemalja takvu povijest i toliko stare građevine koje su još u funkciji i dobro očuvane. Zbog velikog broja kaštela koji se nalaze u Dalmaciji i koji su se tamo nalazili, nisam uspio sve spomenuti već sam naveo neke koju su po nečemu specifični ili su odigrali ključne uloge u obrani Hrvatske.

Spomenuo sam neke plemićke obitelji i vođe (Petar Kružić) koji su imali važnu ulogu za taj dio hrvatske povijesti te smatram kako bez njihove snalažljivosti Hrvatska ne bi danas bila to što jest, a čak bi postojala mogućnost i velikih promjena u Europi što se tiče vjere i razmještaja granica pojedinih država. Također je fascinantno kako se jedan mali broj ljudi uspijevao obraniti od velikog broja osmanskih napadača te koliko je to moralo frustrirati brojčano nadmoćnijeg protivnika, čije su pretenzije bile puno veće od osvajanja Hrvatske. Sam položaj Dalmacije bio je jako zanimljiv svim neprijateljima, pogotovo Mlečanima zbog prevlasti njihove trgovine na Jadranu i Mediteranu, zbog čega je uvijek postojala opasnost od napada i s mora. Kašteli su planski izgrađeni na nepristupačnim terenima, brdima, stijenama i sličnim, teže dostupnim mjestima, ispod kojih bi se nalazila plodna polja na kojima bi ljudi uzgajali poljoprivredne kulture i vodili stoku na ispašu s jedne strane, a s druge bi se strane nalazilo more gdje su mogli obavljati trgovinu i ići u ribolov.

Osobno sam fasciniran veličinom očuvanih kaštela i načinom na koji su se oni gradili, a znajući kako nisu imali neku jaku tehnologiju kakva postoji danas, smatram kako bi se takve stvari trebale čak i više zaštititi i iskoristi njihov pun potencijal.

LITERATURA

1. Beritić, L. (2010.): *Stonske tvrde*, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik
2. Farkaš T. Oružani sukobi Mletačke Republike i Osmanskog Carstva kroz 16. i 17. stoljeće, *Essehist/ časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Filozofski fakultet u Osijek, 31000 Osijek, Vol. 7, No. 7, 2015., str. 61.-67. (preuzeto 30. lipnja 2019., dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/158113>)
3. Gamulin, M. (1988.): *Tvrđalj Petra Hektorovića u Starom gradu na Hvaru*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb
4. Glavina, V. (2016.): *Tvrđava Klis, priča o uskocima i Petru Kružiću*, Školska knjiga, Zagreb
5. Gusar, K., Ćurković, M. (2011.): *Utvrda Kličevica; rezultati arheoloških istraživanja 1990. godine*, Zavičajni muzej Benkovac, Benkovac
6. Marasović, T. (2009.): *Dalmatia Praeromanica: ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji*, Split – Zagreb
7. Marković M. (2005.): *Dalmacija: stanovništvo i naselja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
8. Mimica, B. (2003.): *Dalmacija od antike do 1918. godine*, Naklada Vitagraf, Rijeka
9. Mirošević, L., Graovac Matassi V. (2014.): *Dalmacija u prostoru i vremenu: što Dalmacija jest, a što nije?*, Znanstveni skup Dalmacija u prostoru i vremenu: što Dalmacija jest, a što nije?, održan 14.-16. lipnja 2012. na Sveučilištu u Zadru, Sveučilište Zadar, Zadar
10. Omašić V. (2001.): *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća*, Muzej grada Kaštela
11. Skupina autora (2017.): *Tvrđava sv. Nikole kao svjetska baština*, Javna ustanova Priroda Šibensko-kninske županije, Šibenik
12. Šimić, I. (2018.): *2025 godina grada Knina*, Narodna knjižnica Knin, Knin

POPIS SLIKA:

Slika 1. Klis	7
Slika 2. Stari Grad	9
Slika 3. Ston	11
Slika 4. Tvrđava sv. Nikole	13
Slika 5. Tvrđava Grad	15
Slika 6. Utvrda Kličevica	17
Slika 7. Donji grad	22
Slika 8. Kaštel Sućurac	24
Slika 9. Kaštel Gomilica	25
Slika 10. Kaštel Kambelovac	26
Slika 11. Kaštel Lukšić	27
Slika 12. Kaštel Stari	28
Slika 13. Kaštel Novi	29
Slika 14. Kaštel Štafilić	30

SAŽETAK

Nezavidan položaj Hrvatske na karti Europe u novom vijeku donosi nam pregršt interesantnih događaja i sukoba s Osmanskim Carstvom. Dalmacija kao regija ostvaruje puni kontakt u sukobima s Mlečanima na moru te Osmanskim Carstvom na kopnu, čije pretenzije su ne samo na hrvatsko područje nego i šire. Hrvatske plemićke obitelji stoje na putu Osmanlijama te usporavaju njihove daljnje prodore, a samim time i štite kršćansku Europu.

Kašteli su izgrađeni kako bi odbili neprijatelja i pružili sigurnost ljudima koji su živjeli u napadnutim područjima Dalmacije. Zbog velikog broja kaštela, tvrđava, utvrda i fortifikacija koje se nalaze u Dalmaciji, u ovom radu spomenut je samo jedan manji dio koji ima svoje specifičnosti i to: tvrđava Klis, Tvrđalj Petra Hektorovića, stonske utvrde, tvrđava sv. Nikole, tvrđava Grad, utvrda Kličevica, kninska tvrđava i Kaštela.

SUMMARY

The unenviable position of Croatia on the Modern Period map of Europe brings forth plenty of interesting events and conflicts with the Ottoman Empire. As a region, Dalmatia achieves full contact in conflicts with the Venetians on the sea and the Ottoman Empire on land, both showing aspirations not only over the Croatian territory, but also the wider area. Croatian nobilities stand in the Ottomans' way and slow down their further penetration thus protecting Christian Europe. Castles are built to repulse enemy forces and offer protection to people living in attacked Dalmatian areas. Due to a large number of castles, fortresses, and fortifications found in Dalmatia, this paper mentions only a smaller number of them which have their specificities, namely: Klis Fortress, Petar Hektorović Tvrdalj Castle, Ston Walls, St. Nicholas Fortress, Grad Fortress, Kličevica Fortress, Knin Fortress and Kaštela.

Prevela: Jelena Gugić, prof. hrvatskog i engleskog jezika i književnosti